

A STUDY ON THE TRANSLATION OF PROPER NAMES FROM FRENCH TO TURKISH IN “LES SIX VOYAGES EN TURQUIE, EN PERSE ET AUX INDES” DE JEAN BAPTISTE TAVERNIER

Recep HATİPOĞLU*

*Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, rhatipoglu@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7229-180X

Received Date: 05.01.2025 Revised Date: 28.02.2025 Accepted Date: 02.03.2025

Copyright © 2025 Recep HATİPOĞLU. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The proper names form an important part of cultural elements. As they are not known in the target culture or have a different connotational value for the target language recipients, they usually become one of the main problems in translation. Translators undertake some translation strategies and techniques to cope with the difficulties when translating cultural elements since they are culturally marked, which means that they refer to objects, people, and places known well in the source culture but not known or not existing in the target culture. The aim of this study is to draw attention to the strategic choices for the translation of proper names from French into Turkish in *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* de Jean Baptiste Tavernier. First, the article presents the theoretical considerations which deal with different aspects of proper names in translation and then, the information about Jean Baptiste Tavernier and his book *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes*. Finally, the translation strategies provided by the translator used for the translation proper names in *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* de Jean Baptiste Tavernier are explained through examples. In the study, it was found that the strategies of preservation, globalization and transformation were mostly used.

Keywords: Translation, Proper Names, Translation Strategies, Translation Criticism, Tavernier

JEAN BAPTISTE TAVERNIER’NİN TAVERNIER SEYAHATNAMESİ ADLI ESERİNİN FRANSIZCA’DAN TÜRKÇE’YE YAPILAN ÇEVİRİSİNDE ÖZEL İSİMLERİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Özel isimler kültürel unsurların önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Bu unsurlar erek dilde bilinmemeleri ve erek dil alıcıları açısından farklı yan anlamsal ve imalı bir değere sahip olmaları nedeniyle çeviride her zaman önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Kaynak dilde iyi bilinen ancak erek dilde bulunmayan veya az bilinen nesne, kişi veya yerlere işaret eden bu unsurların kültürel nitelikte olmaları nedeniyle, çevirmenler, bu kavramların çevirisinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için bazı strateji ve teknikler uyguladılar. Bu çalışmanın amacı, Teoman Tunçdoğan tarafından Fransızcadan Türkçeye *Tavernier Seyahatnamesi* başlığıyla çevrilen, Jean Baptiste Tavernier’nin *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* adlı eserinin çevirisinde, özel isimlerin çevirisi için uygulanan çevirmen tercihlerini incelemektir. Çalışmada ilk olarak, özel isimlerin çevirisi hakkında teorik bilgiler sunulmuş, daha sonra Jean Baptiste Tavernier ve *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* (Tavernier Seyahatnamesi) adlı eseri hakkında bilgi verilmiş ve son olarak, *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes* adlı eserin Fransızcadan Türkçeye yapılan çevirisinde özel isimlerin çevirisinde uygulanan çeviri stratejileri örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. İnceleme sonucunda, genellikle olduğu gibi bırakma, dönüştürme ve küreselleştirme

(yerleştirme) stratejileri uygulanırken, ekleme, çıkarma ve yerleştirme stratejilerinin daha az uygulandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Özel İsimler, Çeviri Stratejileri, Çeviri Eleştirisi, *Tavernier Seyahatnamesi*

1. GİRİŞ

Özel isim ve coğrafi yer isimleri gibi kültüre özgü kavramlar çevirmenler için zaman zaman problem oluşturabilmektedir. Bu tür kavramlar, bazı durumlarda sözcüğü sözcüğüne çevirmekte, bazen de olduğu gibi aktararak dipnot şeklinde açıklama yapılmaktadır. Hejwoski (2004), özel isim ve coğrafi terimler gibi kültürel kavramların kaynak kültüre ait olup kaynak dilin sosyokültürel bağlamına özgü nesne ve kavramlara işaret ettiğini ve bu kavramların hedef dilde ya mevcut olmadığını ya da farklı anlamlar çağrıştırdığını ifade eder. Bu kavramların hedef dilde bulunmaması veya farklı anlamlara sahip olması nedeniyle çevirmenler açısından zaman zaman problem oluşturabilmektedir.

Cins isimlerinden farklı olarak, özel isimlerin tek bir şeye işaret ettiğini ancak tek bir fonksiyona sahip olmadıklarını vurgulayan Nord (2003), başlıca işlevlerinin bireysel bir kişi/nesneyi tanımlamak olduğunu belirtir. Nord (2003), özel isimlerin, gerçek dünyada betimsel olamayabileceğini ancak açık bir şekilde bilgilendirici olmadıklarını işaret eder ve söz konusu kültürü tanımamız halinde, özel bir ismin erkeğe mi yoksa bir kadına mı işaret ettiğini (örneğin, *Alice – Bill*), hatta bazı insanların yeni doğan çocuklarına popüler bir pop yıldızı veya film sanatçısının ismini vermesinden hareketle bir insanın yaşını, aynı dil topluluğu içinde yer alan bir kişinin coğrafi menşeyi (örneğin, *McPherson* veya *O'Connor* gibi soyadları, veya *Pat* gibi isimler) anlayabileceğimizi belirtir. Bu tür örneklerle her yerde rastlamak mümkündür, örneğin Türkiye’de bir kimsenin, *Temel* ismini duyduğunda bu kişinin Karadenizli olduğunu, *Efeler Diyarı* ifadesini gördüğünde söz konusu yerin Aydın ili olduğunu rahatlıkla tahmin edebilecektir. Özel isimlerin yanı sıra coğrafi isimler de farklı dillerde farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Örneğin, Türkçede *Ağrı Dağı* ifadesi Avrupa dillerinde *Ararat*, *İstanbul* şehrinin adı ise *Constatinople*, *Stamboul* veya *İstanbul*; İspanyolcada *Andalucía* bölgesinin adı, Almancada *Andalusien*, İngilizcede *Andalusia*, Türkçede ise *Endülüs* şeklinde ifade edilmektedir.

Dilbilimin bir dalı olan adbilim (onomastics), özel isimleri şu şekilde sınıflandırır:

- Kişi isimleri (Tarihî ve kurgusal kişi adları, ünlü oyucular, politikacılar, yazarlar, sıradan kişiler, vb.)
- Yer isimleri (Anakara, ülke, yer ve yerleşim isimleri; göller, okyanuslar ve nehirler, dağlar, tepeler ve dağ sıraları; orman, mağara, cadde ve meydan isimleri; hayvanlar, kurumlar ve kuruluşlar, nesneler ve binalar, vb.)
- Hayvan isimleri (Evcil hayvanlar, gerçek ve hayalî kitap ve film karakterleri, vb.)
- Kurum isimleri (Firmalar, üretim tesisleri, ticarî şirketler, mağazalar, bar ve restoranlar, vb.)

Özel isimler çeşitli fonksiyonel metin (turist broşür ve rehberi, coğrafi ve tarihî metinler, gazete ve dergiler, blog sayfaları, web siteleri, vb.) gibi şekillerde olabildiği gibi edebî metinler (şiir, roman, kısa hikâye, film, vb.) şeklinde de karşımıza çıkabilir (Sikora, 2022).

Vermes (2003, 89-90), özel isimlerin, bir kişi veya nesneyi tanımlamak için kullanılan salt bir kavram olması nedeniyle, bu isimlerin çevirisinin genellikle bir dilden başka bir dile basit ve otomatik bir aktarım olarak kabul edildiğini, ancak bunun önemsiz bir konu olmadığını, tam tersine hassas bir karar alma sürecini içerdiğine işaret eder. Hervey ve Higgins (2002), özel isimlerin çevirisinde, çevirmenlerin önünde iki seçenek olduğunu belirterek bu isimlerin ya hiçbir değişiklik yapılmadan oldukları gibi aktarıldığını ya da erek dilin fonetik ve yazım şekline uyarlandığını ifade eder. Ancak yine Hervey ve Higgins (2002)’e göre, kaynak metindeki isimlerin değiştirilmemesi, telaffuz edilmelerinin zor olması veya hatırlanamaması gibi birtakım problemlere sebep olabilir ve bu durumda transliterasyon çözüm olabilir. Burada üçüncü bir strateji de ‘kültürel aktarım’dır ve orijinal kelime, kaynak dildeki ‘kültürel ifade’ ile bağlantılı olarak erek dildeki bir kelime ile karşılanmaktadır ki Fransızca’ya yapılan Harry Potter çevirilerinde ‘Hufflepuff’ isminin ‘Poufsouffle’; ‘Scabbers’ isminin de ‘Croûlard’ olarak çevrilmesi buna örnek verilebilir (Hervey ve Higgins, 2002: 33).

Rodríguez (2003), edebî metinlerin çevirisinde en zor problemlerden birinin özel isim çevirileri olduğuna işaret ederek, bu zorluğun kaynağının dil felsefesi olduğunu zira özel isimlerin bir anlamının olup olmadığının açıklanması gerektiğini belirtir. Cins isimlerinin (common name), nesnelerin türünün tanımlanmasıyla adlandırılan bir objeye işaret ettiğini belirten Ballard (1993), özel isimlerin, aynı türe ait diğer nesnelerden farklılaşan dil dışı (extralinguistic), spesifik ve tek bir nesneye işaret ettiğini ifade eder. Kültürel unsurların birçok insan faaliyetini kapsadığını ve bunların birçok kategoriye ayrılabilceğini belirten Sikora (2022), bu kategorilerden birinin özel isimleri (yer isimleri, şehir isimleri, ünlü kişiler, oyuncular, firma isimleri, kurumlar, göller ve dağ sıraları) içerdiğini ifade eder. Benzer bir şekilde, Tymoczko (1999: 223), özel isimlerin ayrıca ‘ırk, etnik köken, milliyet ve dinî kimlik’ konusunda bir gösterge olduğunu belirtir ve bu nedenle özel isimleri ‘anlaşılması güç gösteren’ (dense signifier) olarak niteleyerek, ‘anlamlarının kısmen kültüre özgü olması ve kültür paradigmalarına bağlı olması’ nedeniyle ‘çeviride en problemli kelimeler’ olduğunu dile getirir. Özel isimlerin bazı yan anlamları olması nedeniyle, Javier Franco Aixelá (1996), Irma Hagfors (2003), Eirlys E. Davies (2003), Katrine Brøndsted and Cay Dollerup (2004) gibi bir çok çeviri kuramcısı, özel isimleri belirli bir kültüre özgü olarak kabul eder ve bunları ‘kültüre-özü öğeler’ (culture-specific items) olarak isimlendirir. Buradan hareketle, özel isimlerin kültüre özgü olması nedeniyle, çevirmenin, sadece dile hakim olması yeterli olmadığı, kültürel anlamda da yetkin olması gerektiği ifade edilebilir.

Özel isimlerin çevirisi konusunda farklı çeviri stratejileri uygulanmaktadır ve bu konuda Peter Newmark, Javier Franco Aixelá, Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet, Christine Schäffner ve Uwe Wiesemann, Lincoln Fernandes ve Eirlys E. Davies gibi kuramcılar farklı çeviri stratejileri önermektedir. Bu kuramcılar, geliştirdikleri stratejileri farklı isimlerle niteleseler de hemen hemen tamamının benzer prosedürlere sahip oldukları ifade edilebilir. Bu çalışmada, özel isimlerin analizinde Davies’in çeviri stratejileri dikkate alınmıştır. Davies (2003: 65-100), ‘kültüre-özü öğeler’ de dahil olmak üzere yedi tane strateji önermektedir: *Koruma/Olduğu gibi Bırakma* (preservation), *Ekleme* (addition), *Çıkarma*

(omission), *Küreselleştirme* (globalization), *Yerelleştirme* (localization), *Dönüştürme* (transformation) ve *Yeni İsim Oluşturma* (creation). Davies (2003: 65-100) çeviri stratejilerini şu şekilde açıklamaktadır:

Koruma/Olduğu gibi bırakma (preservation), bir kavramın hiçbir açıklama yapılmadan doğrudan erek dile aktarılmasıdır.

Ekleme (addition), çevirmenin orijinal metni değiştirmeden gerekli gördüğü bilgiyle desteklemesidir. Ek bilgi, metnin içine veya dipnot olarak ya da sözlük, giriş veya notlar içine eklenebilir.

Çıkarma (omission) stratejisi, *ekleme* stratejisinin tersi olup, problem oluşturacak ‘kültüre--özgü’ bir kelimenin çıkarılmasıdır. Davies (2003: 80), bu stratejinin, ‘kültüre--özgü’ bir ögenin aktarılamaması durumunda uygulanabileceğini belirterek, problem oluşturacak böyle bir sözcüğün çıkarılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.

Küreselleştirme (globalization) stratejisi, “kültüre--özgü referansların, yerine daha nötr veya daha genel olanların kullanılmasıdır” (Davies: 83). Bu stratejinin, *yerlileştirme* stratejisine eşdeğer olduğu ifade edilebilir.

Yerelleştirme (localization) stratejisi ise, *küreselleştirme* stratejisinin tersi olup, Davies (2003: 83-84) tarafından, “bir referansı erek kültüre sıkı bir şekilde sabitleme” olarak tanımlanmakta ve ayrıca isimlerin fonolojik ve dilbilgisi açısından uyarlanması da içerdiği belirtilmektedir.

Dönüştürme (transformation) stratejisi, Davies (2003: 86) tarafından “orijinalin değiştirilmesi ya da bozulması” olarak tanımlanmakta ve “okuyunun zevk, kabiliyet ve kapasitesine bağlı olarak, çevirmen veya editörün değerlendirmesine bağlı olarak gerçekleştirildiği” ifade edilmektedir.

Davies’in belirlediği son strateji olan *Yeni isim oluşturma* (creation), kaynak metinden tamamen farklı bir isim oluşturulmasıdır (Davies, 2003: 72-89). Nadiren kullanılan bu strateji, bir öğeyi telafi etme fikrine dayanmaktadır.

Davies’in özel isimlerin çevirisi için belirlediği stratejilerin çeviri analizinde tutarlı ve yeterli olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada, özel isimlerin çoğunlukla olduğu gibi bırakıldığı, bir kısmının yerlileştirildiği, bazı isimlerin ise dönüştürüldüğü ve çok az kısmı için yeni isim oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ekleme ve çıkarma stratejisinin ise hiç kullanılmadığı ifade edilebilir.

2. JEAN-BAPTISTE TAVERNIER VE ESERLERİ

Bu bölümde, konunun daha iyi anlaşılması için Jean-Baptiste Tavernier’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Jean-Baptiste Tavernier

Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) Paris’te doğmuştur. Babası XVI. Yüzyılın sonlarına doğru Anvers’ten gelip Paris’e yerleşmiş olan ve harita ticareti ile uğraşan Protestan bir aileye mensuptu. Çocukluğu babasının dükkânında dünyanın çeşitli yerleriyle ilgili haritalar ve gravürler arasında geçmiştir. Yolculuklarına, on beş yaşlarında iken önce Avrupa’yı dolaşmakla başlamış ve yirmi iki yaşına kadar Fransa, İngiltere, Hollanda, Almanya, İsviçre, Lehistan, Macaristan ve İtalya’yı gezmiş ve buralarda konuşulan dilleri öğrenmiştir (Arıkan, 2011, s. 181). Ratisban’da iken Cardinal Joseph de Trambly’dan

Filistin'i ziyaret daveti almış bu daveti kabul ederek Viyana, Budin, Belgrat, Sofya, Filibe Edirne yolu ile İstanbul'a gelmiştir. Fakat refakatinde bulunduğu kişinin Kudüs yolculuğuna katılmayarak, İran'a gitmek üzere oluşu nedeniyle, İstanbul'da on bir ay müsait bir kervanın gelişini beklemesiyle kalmıştır. Bu dönemde İstanbul'u gezmiş, Topkapı Sarayı hakkında biri İtalyan diğeri ise Fransız olan iki saray görevlisinden edinmiş olduğu bilgilerle“ La Nouvelle Relation du Serail”, Paris 1675) adlı eseri yazmıştır. (*Topkapı Sarayında Yaşam*, Çev: Perran Üstündağ, İstanbul,1984).

Jean-Baptiste Tavernier

Tavernier'nin 1632 'de yaptığı ilk seyahatinde Bolu, Amasya Erzurum, Erivan yolunu takip ederek İran'da yün kumaş mücevherat ticaretiyle büyük servet kazandığı bir ara Fransa'ya döndüğü bilinir. 1638'de yaptığı ikinci seyahatinde Marsilya'dan deniz yolu ile İskenderun'a gelmiş, daha sonra Antakya, Halep üzerinden çöl yolunu tutup Fırat nehrini takiben Necef ve Basra'ya ulaşmış; Şiraz, İsfahan'a varmış ve 1642'de yurduna gelmiştir (Taşkaya, 2011, s. 640).

1644 yılında Livarno'dan (İtalya) gemi ile İskenderun'a gelip Halep, Birecik, Urfa, Mardin, Nusaybin, Musul, Hanedan yolu ile İsfahan'a varan Tavernier (1652–1656), Paris'ten Marsilya yolu vasıtasıyla Malta, Kıbrıs, Halep ve Musul oradan da Bağdat'tan Hürmüz boğazına varan bir güzergâh izleyerek seyahatini tamamlar. (1657–62;1663–68)'de beşinci ve altıncı kez Doğu'ya seyahat eder. Bu dördüncü gezisi sırasında 1652'de Hindistan yakınındaki elmas ticareti ile ünlü Galkanda Krallığını ziyaret etmiş, 1668'de servet sahibi olarak Fransa'ya dönmüştür. Altıncı seyahatine Livorno'dan başlar, İzmir'e gelir ve Torosları aşarak Erivan yolu ile İsfahan'a ulaşır. Bu son gezisinde İran sarayına kabul edilir.

1685'te Fransa'yı terk eden Tavernier, Brenderburg prensinin Hint şirketini işletmesi teklifini kabul eder (Taşkaya, 2011, s. 640).

Doğuya yaptığı gezileri sonunda büyük bir servet edinmiş olan Tavernier, bir tüccar olarak meşhur olmuştur. İran ve Hindistan bu ticaretin ana merkezi olmuş, buralarda kurduğu temsilciliklerle ticareti geniş bir alana yaymış, büyük ölçüde elmas ve değerli taşlar üzerine ticaret yapmıştır. Aynı zamanda Fransa'nın Doğu ticaretine katılmasına katkıda bulunmuş, 1669'da XIV. Louis'nin huzuruna kabul edilmiştir. Hindistan'dan getirdiği elmasları krala satmış ve soyluluk ünvanları kazanmıştır. Cenevre yakınlarında satın aldığı arazi kendisine Aubonne baronu ünvanı kazandırmış, daha sonra Rusya üzerinden İran'a gitmek için hazırlıklara başlamış, 1685'te Fransa'da Protestanlara özgürlük veren Nantes fermanının yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. İsveç Krallığı'ndan sağladığı pasaportla Moskova'ya ulaşmıştır. *Mercure de la Galante*'de çıkan bir yazı Tavernier'nin 1689 Temmuzunda Moskova'da öldüğünü bildirmiştir. Moskova'daki Protestan mezarlığında tarihi silinmiş bir mezar taşı üzerinde Jean-Baptiste Tavernier adı yazılı bulunmaktadır (Arıkan, 2011, s. 182).

2.2. Eserleri

Tavernier altı yolculuk yapmış ve bunları tamamladıktan sonra çevresi ve belki de XIV. Louis'nin isteği üzerine gözlemlerini Protestan yazar Samuel Chappuzeau'nun desteğiyle kaleme almıştır: *Les Six Voyages de Jean Baptiste Tavernier qu'il a fait en Turquie, en Perse et aux Indes* (I-III, Paris 1676-1679) (Arıkan, 2011, s. 182). Tavernier bu seyahatnamesinde gezdiği şehirler hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. Burada Anadolu, Irak ve İran'daki kervanların, kervan yollarının ve kervansarayların ayrıntılı bir envanterini çıkarmış, gezdiği ülkelerdeki geçerli para birimleri, Tavernier'nin ilgilendiği temel konulardan biri olmuştur. Bu çerçevede, İran paralarının Türkiye'de özellikle Van yöresinde geçerli sayıldığını ifade etmiş, ayrıca para dolaşımı, ölçüler ve gümrük işlemleriyle ilgili ayrıntılar vermiştir. Bu bilgilerin yanı sıra, üretim ilişkileri, sanat eserleri, dinler, tarikatlar ve törenler bu seyahatnamede önemli bir yer tutar. Yapmış olduğu geziler esnasında yakından tanıdığı İran'ı ve Azerbaycan'ı tasvir eden Tavernier, bu bölgelerde yaşayan halkların durumunu anlatmış, böylece İran'ın Batı dünyasında tanınmasına katkıda bulunmuştur. İzmir, Halep, Bağdat, Erzurum, İsfahan gibi şehirler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermesine karşılık köylerden bahsetmez. Gürcüler, Çerkezler, Kalmuklar, Nogaylar, Ermeniler ve bu toplumların dinleri ve gelenekleri hakkında vermiş olduğu bilgilerin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir.

Arıkan (2011, s. 182), seyahatnamenin üç büyük cilt halinde basıldıktan sonra çok ilgi çektiğini ve daha ilk baskısı devam ederken Amsterdam'da (1678, iki cilt), daha sonra Paris'te (1692, altı cilt) ve Rouen'de (1712-1713, altı cilt) yayımlandığını, seyahatnamenin III. cildinin (Paris, 1676-1679) başlığının farklı olduğunu (*Recueil de plusieurs relations et traitez singuliers & curieux de J-B. Tavernier*) ifade eder.

Tavernier Seyahatnamesi kapak sayfası

Tavernier Seyahatnamesi Batı'da oldukça ilgi çekmiş ve çeşitli dillere çevrilmiştir:

-1682'de Giovanni Lvetti seyahatnameyi tek cilt halinde İtalyanca'ya çevirmiştir (*Viaggi nella Turchia, nella Persia et nell'Inde ... Gio Battista Tavernier Barone d'Aubonne, Roma 1682*);

-1677'de The Six Voyages of John Baptiste Tavernier (London) adı altında İngilizceye çevrilmiş ve bu çeviribirçokdefa basılmıştır;

-1681 yılında Almancaya tercüme edilmiştir;

-İlki oldukça özetlenmiş olarak *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat* adı altında Ertuğrul Gültekin tarafından Türkçeye çevrilmiş (İstanbul 1980); ikinci çevirisi ise, Stefanos Yerasimos'un editörlüğünde Fransızca versiyonu esas alınarak Teoman Tunçdoğan (İstanbul 2006) tarafından yapılmış, bu çeviride Anadolu ve İran dışındaki bilgiler alınmamıştır.

Tavernier'nin bir diğer eseri, İstanbul'da bulunduğu 1631 yılında derlediği bilgilerin yer aldığı *Nouvelle relation de l'intérieur du serrail du grand seigneur* (Paris 1712) olup, 1675 yılında kitap haline getirilmiştir. Bu eserde Topkapı Sarayı esas alınmış ve sarayın içi ve dışı tanıtılmış, Osmanlı yönetim kadrosu ve bunun kökenleri üzerinde durularak saray ve devlet düzeni ele alınmıştır (Arıkan, 2011, s. 183). Saray hakkında bilgiler verilmiş, birinci

avlusundan ve buradaki hastane kısmından başlayıp ikinci avlu, mutfak, arz odası, iç oğlanları, iç hazine, elçi kabulleri gibi konulara yer verilmiştir. *Tavernier Seyahatnamesi* kadar olmasa da bu kitap da ilgi çekmiş ve yayımlandığı sıralarda *A New Relation of the Inner-Part of the Grand Seigneur's Seraglio* (London 1677) başlığıyla İngilizceye, önce Perran Üstündağ tarafından *Topkapı Sarayında Yaşam* başlığıyla (İstanbul 1984), daha sonra Halûk Yanardağ tarafından *Büyük Senyörün Sarayı. Bir Fransız Seyyahın Gözüyle Topkapı Sarayında Yaşam* (İstanbul 2005) başlığıyla iki defa Türkçeye tercüme edilmiştir.

3. TAVERNIER SEYAHATNAMESİ ADLI ESERİN ÖZEL İSİMLERİN ÇEVİRİSİ AÇISINDAN ANALİZİ

Davies (2003: 65-100), ‘kültüre-özü öğeler’ de dahil olmak üzere yedi tane strateji önermektedir: *Koruma/Olduğu gibi Bırakma* (preservation), *Ekleme* (addition), *Çıkarma* (omission), *Küreselleştirme* (globalization), *Yerelleştirme* (localization), *Dönüştürme* (transformation) ve *Yeni İsim Oluşturma* (creation). Bu çerçevede eserin analizinden elde ettiğimiz sonuçlar şu şekildedir:

1. Koruma/Olduğu gibi Bırakma (preservation)

	Kaynak Dil (Fransızca)	Hedef Dil (Türkçe)
1	Monseigneur le Duc d'Orleans (s. 29)	Monsenyör Orleans Dükü (s. 70)
2	Un <u>Batman</u> peze seize <u>livres</u> , & la livre est de seize onces. (s. 19)	Bir <u>Batman</u> on altı <u>livre</u> ve bir livre de on altı ons çekiyor. (s. 61)
3	<u>Sidi Fatima</u> , fille de la <u>Iman-Hocen</u> (s. 67)	<u>İmam Hasan</u> 'ın kızı <u>Sidi Fatima</u> (s. 106)
4	...ce qu'ils appellent <u>Boutarde</u> (s. 82)	... Fransızlar buna <u>Boutarde</u> adını veriyorlar (s. 120)
5	...car il se trouva à table plusieurs <u>Moullas</u> ou Docteurs de la loy ...(s. 267)	...çünkü sofrada ... birçok <u>molla</u> vardı (s. 283)
6	... à la mode du <u>levant</u> (s. 27)	... <u>Levant</u> usulü ... (s. 68)
7	Les <u>Vespres</u> finies le Patriarque m'envoya querir ...(s. 30)	<u>Vépres</u> sona erince, Patrik (s. 71)
8	<u>Arion</u> est une petite ville (s. 61)	<u>Arion</u> küçük bir kent (s.100)
9	Il y aussi des Jesuites François & des <u>Observantins</u> Italiens. (s. 76)	Ayrıca Fransız Cizvitleri ve İtalyan <u>Observantenleri</u> de bulunuyor. (s. 115)

10	Je le fus voir, & luy fis present de trois <u>aunes</u> de drap d’Angleterre ...(s.217)	... onunla tanıştım ve ona üç <u>aune</u> İngiliz kumaşı ... hediye ettim. (s. 244)
11	...suivîmes notre route vers <u>Amadan</u> qui est éloigné de Sneirne de trois journées (s. 186)	...Sneirne’ye üç günlük yoldaki <u>Amadan</u> ’a (Hemedan) doğru yola devam ettik (s. 216)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde özel isimlerin veya kaynak dilde kullanılan ve dile özgü bazı sözcüklerin değiştirilmediği ve olduğu gibi bırakıldıkları görülmektedir. 1. Örnekte geçen Monseigneur kelimesi, Fransızcada bir saygı ifadesi olup zamanla ‘bay’, ‘bey’, ‘efendi’ anlamlarına gelen ‘Monsieur’ şekline dönüşmüştür. Türkçe çeviride değiştirilmeden olduğu şekliyle bırakılmıştır.

2. Örnekte geçen ‘batman’ kelimesi yaklaşık yirmi üç kiloya eşdeğer bir ağırlık ölçüsü olup Türkçede karşılığı olmaması nedeniyle olduğu şekilde değiştirilmeden aktarıldığı; yine aynı cümlede geçen ‘livre’ kelimesi ise Fransızcada hem ‘lira’ hem de ‘yarım kilo’ anlamında kullanılmaktadır. Çeviride bu kelimenin de olduğu şekilde aktarıldığı görülmektedir.

3. Örnekte geçen ‘Sidi Fatima’ özel isim olduğu şekilde, ‘İman-Hocen’ ismi ise küçük bir değişikliklerle ‘İmam Hasan’ şeklinde aktarıldığı görülmektedir.

4. Örnekte yer alan ‘Boutarde’ sözcüğü, çevirmenin dipnotta belirttiği fadeye göre günümüz Fransızcasında ‘boutargue’ şeklinde kullanılmakta ve ‘havyar’ anlamına gelmektedir. Çeviride değişiklik yapılmamış ve olduğu şekilde ‘boutarde’ olarak aktarılmıştır.

5. Örnekte geçen ‘moulla’ kelimesi Türkçe kullanışıyla ‘molla’ olarak aktarılmıştır.

6. Örnekte gördüğümüz ‘levant’ kelimesi Tahsin Saraç’ın Fransızca-Türkçe Büyük Sözlüğü’nde ‘Doğu, Ortadoğu, Yakındoğu’ şeklinde açıklanmaktadır. TDK Sözlüğünde ise, ‘doğu, güneşin doğduğu yer veya İtalya’nın doğusunda kalan Akdeniz toprakları’ şeklinde açıklanmaktadır. Türkçe çeviride de bu kelime değiştirilmemiş ve ‘levant’ olarak aktarılmıştır.

7. Örnekte yer alan ve kaynak metinde ‘Vespres’ olarak geçen sözcük, Katolik, Doğu Ortodoks ve Lüteryen ayinlerinde kanonik saatlerden biri olan akşam namazı ayinidir ve saat 18:00’da gerçekleştirilir. Bu sözcük çeviri metinde ‘Vepres’ olarak aktarılmıştır.

8. Örnekte geçen ve bugün Herovabad olarak kullanılan ‘Arion’ isminin değiştirilmeden olduğu şekilde aktarıldığı görülmektedir.

9. Örnekte gördüğümüz ve ‘Hristiyanlığın ilk kurallarına uyulmasından yana olan din adamı’ anlamına gelen ‘Observantin’ kelimesi Türkçede okunduğu şekliyle ‘Observanten’ şeklinde aktarılmıştır.

10. Örnekte yer alan ‘aune’ kelimesi, 120 cm’ye eşdeğer eski bir uzunluk ölçüsü birimidir. Türkçede tam karşılığı olmaması nedeniyle çeviride olduğu şekilde aktarıldığı görülmektedir.

11. Örnekte geçen ‘Amadan’ kelimesi bugünkü ‘Hemedan’ olup çeviride değiştirilmeden aktarılmıştır.

2. Ekleme (addition)

Tavernier Seyahatnamesi çevirisini incelendiğinde ‘ekleme’ stratejisine çok az başvurulduğu görülmektedir. Aşağıdaki örnekler ‘ekleme’ stratejisinin nasıl kullanıldığını göstermektedir.

	Kaynak Dil (Fransızca)	Hedef Dil (Türkçe)
1	Il y a plusieurs villages aux environs de la <u>montagne de Kaplenton</u> qui ne paye rien au Roy (s. 64)	<u>Kaplan Kuh dağının</u> çevresinde, şaha hiç vergi ödemeyen,birçok köy bulunuyor (s. 103)
2	...les gens du pays croyent que le baleine rejetta <u>Jonas</u> (s. 127)	...yöre insanları ... <u>Yunus peygamberi</u> kıyıya attığına inanıyorlar (s. 163)

Örnek 1’de geçen ‘la montagne de Kaplenton’ kelimesi çeviride ekleme stratejisi ile ‘Kaplan Kuh Dağı’ olarak aktarılmış; 2. örnekte ise ‘Jonas’ ismi ‘Yunus Peygamber’ olarak çevrilmiştir.

3. Küreselleştirme (globalization)

Yerlileştirme stratejisinin eşdeğeri olarak kabul edilen *küreselleştirme* stratejisinin Tavernier Seyahatnamesi çevirisinde oldukça çok kullanıldığı görülmektedir.

	Kaynak Dil (Fransızca)	Hedef Dil (Türkçe)
1	On passe à <u>Albanopoli</u> éloignée de trois journées de Durazzo, à <u>Monestier</u> dans une égale distance d’Albanopoli. (s. 3)	Durazzo’ya üç günlük uzaklıktaki <u>Elbasan</u> ’dan ve bu sonuncu kente aynı uzaklıkta bulunan <u>Manastır</u> ’dan geçilir. (s. 44)
2	Des diverses routes qu’on peut tenir pour rendre de Paris à <u>İspahan</u> ville capitale de la <u>Perse</u> , par les Provinces septentrionales de la Turquie. (s. 1)	Paris’ten yola çıkıp Türkiye’nin kuzey eyaletlerinden geçerek <u>İran</u> ’ın başkenti <u>İsfahan</u> ’a gidebilmek için izlenebilecek yollar üzerine (s. 41)
3	Ces caravanes, dont je feray ailleurs la description avec celles des Carvanseras, partent de Constantinople, de <u>Smyrne</u> & d’ <u>Alep</u> . (s. 2)	Zaten kervansaraylarla birlikte betimleyeceğim bu kervanlar İstanbul’dan, <u>İzmir</u> ’den ve <u>Halep</u> ’ten yola çıkıyor. (s. 43)
4	... les ponts que le <u>Grand Visir Kuprigli</u> ya fait bastir. (s. 7)	... <u>Sadrazam Köprülü</u> ’nün yaptırdığı köprüler (s. 48)

70		JEAN BAPTISTE TAVERNIER’NİN <i>TAVERNIER SEYAHATNAMESİ</i> ADLI ESERİNİN FRANSIZCA’DAN TÜRKÇE’YE YAPILAN ÇEVİRİSİNDE ÖZEL İSİMLERİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
----	---	--

5	Car il faut remarquer qu’il ne croist point de vin à Erzerom, & que celui qu’on y boit est un petit vin blanc de <u>Mengrelie</u> qui est toujours vert. (s. 17)	Erzurum’da hiç şarap üretilmez ve burada içilen yalnızca rengi her zaman yeşile çalan beyaz <u>Mingrelya</u> şarabıdır. (s. 59)
6	Depuis <u>Tocat</u> jusqu’à <u>Tauris</u> ... (s. 35)	<u>Tokat</u> ’tan <u>Tebriz</u> ’e kadar ... (s. 76)
7	<u>Ozeman</u> est une petite ville assise au pied d’un costau, ... (s. 8)	<u>Osman</u> , ... bir yamacın eteğinde kurulmuş küçük bir kent. (s. 50)
8	Mais il faut revenir à <u>Naxsivan</u> pour reprendre la grande route. (s. 46)	...ayrıldığım ana yola yeniden kavuşmak için <u>Nahçıvan</u> ’a dönmek gerekir. (85)
9	<u>Les Montagnes de Medes</u> ... (s. 48)	<u>Medya Dağları</u> ... (s. 88)
10	... se va rendre dans le lac de <u>Roumi</u> ... (s. 56)	... <u>Urmiye</u> gölüne dökülüyor (s. 95)
11	... <u>Sultan Amurat</u> fit bastir un Serrail au lieu le plur éminent... (s. 6)	<u>Sultan Murad</u> yörenin en güzel yerine,, bir saray yaptırdı. (s. 48)
12	... parce que les Sectateurs de Mahomet ne veulent point entrer dans les Mosquées des Sectateurs de <u>Hali</u> ... (s. 39)	...çünkü Muhammed’in müritleri <u>Ali</u> ’nin müritlerinin camilerine girmeyi asla istemezler;... (s. 79)
13	Nos matelots jugerent aussi-tost que c’estoit un Corsaire de <u>Barbarie</u> (s. 125)	Tayfalarımız hemen bu geminin <u>Berberi</u> korsanlarına ait olduğu yargısına vardılar (s. 162)
14	...celuy qui en estoit Gouverneur s’appelloit <u>Soliman Kan</u> . (s. 181)	...valisinin adı <u>Süleyman Han</u> ’dı. (s. 212)
15	Le <u>Bacha Ali Giorgi</u> beau vieillard âgé de cent-deux ans ... (s. 201)	Yüz iki yaşında sevimli bir ihtiyar olan <u>Ali Yorgi Paşa</u> ... (s. 229)
16	<u>Taduan</u> est un village à la portée du canon du lac du Van. (s. 291)	<u>Tatvan</u> , Van gölüne bir top atımı uzaklıkta (s. 291)
17	Autre route d’Alep à Tauris par <u>Geziré</u> & autres lieux (s. 280)	<u>Cizre</u> ve başka yerlerden geçerek Halep’ten Tebriz’e giden başka bir yol (s. 296)

18	...le long d'une petite riviere où nous vîmes quantité de <u>Turcomans</u> . (s. 92)	... birçok <u>Türkmenle</u> karşılaştığımız küçük bir derenin kıyısında ...(s. 129)
----	--	---

Örnek 1 incelendiğinde, 'Albanapoli' isminin yerleştirilerek 'Elbasan' ve 'Monestier' isminin de 'Manastır' olarak çevrildiği görülmektedir. Örnekte yer alan 'İspahan' kelimesinin 'İsfahan', 'Perse' kelimesi de 'İran' olarak çevrilmiştir. Örnekte geçen 'Smyrne' kelimesi yerleştirme (küreselleştirme) stratejisi ile 'İzmir', 'Alep' kelimesi 'Halep' şeklinde çevrilmiştir. Örnek 4 incelendiğinde, 'Grand Visir Kuprigli' kelimesinin 'Sadrazam Köprülü' olarak çevrilerek küreselleştirme (yerleştirme) stratejisi uygulandığı görülmektedir. Örnek 5'te geçen 'Mengrelie', günümüzdeki Gürcistan'ın kuzeybatısında yaşamış eski bir krallık olup, çeviri metinde küreselleştirme stratejisi 'Mingrelya' olarak çevrilmiştir. Örnekte yer alan 'Tocat' kelimesi 'Tokat'; 'Tauris' kelimesi 'Tebriz' olarak çevrilmiştir. Örnekte geçen 'Ozeman' ismi küreselleştirme (yerleştirme) stratejisi ile 'Osman' olarak çevrilmiştir. Örnek 8'de geçen 'Naxsivan' özel ismi 'Nahçıvan' olarak, yine örnek 9'da geçen 'les Motagnes de Medes' kelimesi de yerleştirme stratejisi ile 'Medya Dağları' olarak çevrilmiştir. Örnekte yer alan 'Roumi' kelimesi 'Urmiye' olarak çevrilmiştir ki bu ırmak, haritalarda Farsça 'Telh Rud' şeklinde yer almaktadır. Örnek 11 incelendiğinde, 'Sultan Amurat' ismi 'Sultan Murat' olarak, Örnek 12'de geçen 'Hali' isminin de küreselleştirme (yerleştirme) stratejisi ile 'Ali' olarak çevrildiği görülmektedir. Örnekte yer alan 'Barbarie' kelimesi 'Berberi' olarak; Örnek 14'de geçen 'Soliman Kan' ismi ise 'Süleyman Han' olarak çevrilmiştir. Örnek 15 incelendiğinde, 'Bacha Ali Giorgi' isminin küreselleştirme (yerleştirme) stratejisi ile 'Ali Yorgi Paşa', Örnek 16'da geçen 'Taduan' kelimesinin, yine aynı strateji ile 'Tatvan' olarak çevrildiği görülmektedir. 17.Örnekte yer alan 'Geziré' kelimesi 'Cizre' olarak, 18. Örnekte geçen 'Turcomans' kelimesi de aynı strateji ile 'Türkmen' olarak çevrilmiştir.

4. Dönüştürme (transformation)

Davies (2003: 86) *dönüştürme* stratejisini, "orijinalin değiştirilmesi ya da bozulması" olarak tanımlanmakta ve "okuyunun zevk, kabiliyet ve kapasitesine bağlı olarak, çevirmen veya editörün değerlendirmesine bağlı olarak gerçekleştirildiğini" ifade etmektedir. Aşağıdaki örnekler dönüştürme stratejisinin bu eserde nasıl uygulandığını göstermektedir.

1	En partant de <u>Scutaret</u> , la première journée est fort agréable (s. 5)	<u>Üsküdar</u> 'dan yola çıkıldığında, seyahatin ilk günü çok hoştur. (s. 47)
2	Elle est dediée à <u>Saint Gregoire</u> pour lequel les Armeniens ont une grande veneration. (s. 26)	Kiliseye, Ermenilerin büyük saygı duydukları <u>Surp Krikor</u> 'un adı verilmiştir. (s. 67)
3	... L'Archevêque de <u>Saint Estienne</u> ... (s. 27)	... <u>Surp Stepanos</u> ... (s. 68)
4	<u>Seigneur</u> , tu laisses maintenant aller ton serviteur en paix selon ta parole. (s. 31)	<u>Yüce İsa</u> ,verdiği sözü tutup hizmetkârının huzur içinde gitmesine artık izin ver. (s. 72)

5	De Tauris à <u>Ardeuil</u> il n’y a guerre moins de douze lieuës ...(s. 57)	Tebriz’le <u>Erdebil</u> arası on iki mil bile yok (s. 96)
6	...après avoir arrosé le territoire de <u>Sardes</u> ...(s. 85)	... <u>Salihli</u> yöresindeki toprakları suladıktan sonra ...(s. 123)
7	...sejour du Roy <u>Cresus</u> ... (s. 86)	...Kral <u>Keyhüsrev</u> ’in yaşadığı ...(s. 123)
8	...leur Eglise est dediée à <u>Saint George</u> (s. 137)	...kiliseleri <u>Aya Yorgi</u> ’nin adını taşıyor (s. 172)
9	...leur Eglise est dediée à la <u>Vierge</u> (s. 137)	...kiliseleri <u>Meryem Ana</u> ’nın adını taşıyor (s. 172)
10	...deux rivières de l’ <u>Euphrate</u> & du <u>Tigre</u> (s.137)	<u>Fırat</u> ve <u>Dicle</u> ırmakları ...(s. 173)
11	...il avoit l’ordre de l’ <u>Atemadoulet</u> ... (s. 188)	... <u>İtimadûddeve</u> ’nin buyruğuyla ...(s. 219)
12	... <u>Cerines</u> est une autre ville fort petite ...(s. 197)	<u>Girne</u> çok küçük başka bir kent ...(s. 226)
13	Depuis Bagdat jusques proche de <u>Gorno</u> ...(s.218)	...Bağdat’tan <u>Kurna</u> yakınlarına kadar ...(s. 244)

Örnek1’de geçen ‘Scutaret’ kelimesi dönüştürme stratejisi ile ‘Üsküdar’ olarak; Örnek 2’de yer alan ‘Saint Gregoire’ kelimesi ise aynı strateji ile ‘Sürp Krikor’ olarak çevrilmiştir.

Örnek 3’te yer alan ‘Saint Estienne’ kelimesi ‘Sürp Stepanos’; 4. Örnek’te geçen ‘Seigneur’ kelimesi ise ‘Yüce İsa’ olarak aktarılmıştır.

5.Örnek’te geçen ‘Ardeuil’ kelimesi, İran’nın güney Azerbaycan bölgesinde yer alan ve İran’ın aynı isimli Erdebil Eyaleti’nin yönetim merkezi olan Erdebil olup, çeviride de ‘Erdebil’ olarak aktarılmıştır. Örnek 6’da yer alan ‘Sardes’ kelimesi ‘Salihli’, Örnek 7’de geçen ‘Cresus’ kelimesi ise dönüştürme stratejisi ile ‘Keyhüsrev’ olarak aktarılmıştır.

Örnek 8’de yer alan ‘Saint George’ kelimesi ‘Aya Yorgi’; Örnek 9’da geçen ‘Vierge’ kelimesi ise Türkçedeki kullanımı ile ‘Meryem Ana’ olarak aktarılmıştır.

10. Örnek’te geçen ‘Euprathe’ ve ‘Tigre’ kelimeleri ‘Fırat’ ve ‘Dicle’ şeklinde; 11. Örnekte yer alan ‘Atemadoulet’ ise “devletin desteği ya da güvencesi” anlamına gelen ‘İtimadûddeve’ şeklinde aktarılmıştır. 12. Örnek’te yer alan ‘Cerines’ kelimesi ‘Girne’; 13. Örnekte geçen ‘Gorno’ kelimesi ise dönüştürme stratejisi ile ‘Kurna’ olarak çevrilmiştir.

4. SONUÇ

Kültürel unsurların önemli bir kısmını meydana getiren özel isimler, erek dilde bilinmemeleri ve erek dil alıcıları açısından farklı yan anlamsal ve imalı bir değere sahip olmaları nedeniyle çeviride her zaman önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Kaynak dilde iyi bilinen ancak erek dilde bulunmayan veya az bilinen nesne, kişi veya yerlere işaret eden bu unsurların kültürel nitelikte olmaları nedeniyle, çevirmenler, bu kavramların çevirisinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için bazı strateji ve teknikler uygularlar. Davies (2003: 65-100), ‘kültüre-özgü öğeler’ de dahil olmak üzere yedi tane strateji önermektedir: *Koruma/Olduğu gibi Bırakma* (preservation), *Ekleme* (addition), *Çıkarma* (omission), *Küreselleştirme* (globalization), *Yerelleştirme* (localization), *Dönüştürme* (transformation) ve *Yeni İsim Oluşturma* (creation). İncelediğimiz *Tavernier Seyahatnamesi* çevirisinde, ekleme stratejisine çok az başvurulurken, çıkarma stratejisinin hiç uygulanmadığı, ancak küreselleştirme, dönüştürme ve olduğu gibi bırakma stratejilerine çokça başvurulduğu tespit edilmiştir.

REFERENCES

- Arıkan, Zeki (2011). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 40. Cilt, s. 181-183
- Ballard, Michel (1993). “Le Nom Propre en Traduction. *Babel* 39.4, s. 194-213.
- Davies, E. E., 2003. A Goblin or a Dirty Nose? *The Translator: Studies in Intercultural Communication*, 9 (1), pp.65-100.
- Hejwowski, K. (2004) *Translation. A Cognitive-communicative Approach*. Olecko: Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej. Hejwowski, K.
- Hervey, S., & Higgins, I. (2002). *Thinking French translation, a course in translation method: French to English* (2nd ed.). London/New York: Routledge.
- Nord, Christiane (2003). Proper Names in Translation for Children: Alice in Wonderland as a Case in Point, *Meta*, XLVIII, 1-2, 2003
- Rodríguez, Marta Ma Gutiérrez (2003), The Problem of The Translation of Proper Names in Harry Potter and The Lord of The Rings, *ES* 25 (2003-04), s. 123-136
- Saraç, Tahsin (1976). Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, Bilgi Basımevi, Ankara.
- Sikora, Iwona (2022). Translating Proper Names and Geographical Terms, *Linguistic and Cultural Aspects of Specialized Translation* (ed. Łyda, Sikora, Wiśniowska ve Zasempa), Publishing Office of Czestochowa University of Technology.
- Taşkara, Arzu Baykara (2011). *Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXVI, Sayı/Number 2 Aralık/December 2011, 639-641*
- Tavernier, Jean-Baptiste (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*, Hazırlayan: Ali Berktaş, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınları, İstanbul, 2006
- Tymoczko, M., 1999. *Translation in a Postcolonial Context*. Manchester: St Jerome
- Vermes, A. P. (2003). Proper names in translation: An explanatory attempt. *Across Languages and Cultures*, 4(1), 89-108. <http://dx.doi.org/10.1556/Acr.4.2003.1.5>